

Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras

Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse

Mokslinių straipsnių rinkinys

"SAVASTIS"

Vilnius 1994

Užnemunės neolito keramika

Vygandas Juodagalvis

Lietuvos neolito medžiaga, sukaupta paskutiniaisiais dešimtmečiais, rodo, jog virvelinės keramikos kultūra Lietuvoje plito nevienodai. Tą patvirtina skirtingi chronologiškai artimų Pietryčių Lietuvos neolito paminklų (Dubičių, Lynupio, Barzdžio miško) radinių kompleksai, nors čia virvelinės keramikos kultūra susiliejo su gana stabilia ir gilių tradicijas turinčia Nemuno kultūra (1). Rytų Lietuvoje virvelinės keramikos kultūra vietinei Narvos kultūrai didelės įtakos neturėjo (2).

Apie kultūrius akmens amžiaus procesus Pietvakarių Lietuvoje (Užnemunėje) mažai ką galima buvo pasakyti, nes iki 1984 m. šioje teritorijoje neturėjome nė vieno ištirto paminklo. Užnemunėje surinkta nemaža atsitiktinių akmens amžiaus radinių, daugiausiai titnago dirbinių, tuo tarpu neolitinės keramikos aptikta tik dviejose vietose: Nendrinių kapinyne (Marijampolės raj.) (pav. 1) ir Laumėnuose (dabar Kauno marios). Šie keli virvelinės keramikos fragmentai jokiui būdu negali užpildyti spragos bendrame Lietuvos neolito kultūrų žemėlapje.

1984 m. didžiausios Užnemunės upės

Pav. 1.

Šešupės baseine buvo pradėti sistemingi neolito paminklų tyrinėjimai. Daugiausiai medžiagos surasta Kubilėlių (Šakių raj.) velyvojo neolito gyvenvietėje. Paminklo chronologija - apie 2000 m.pr.Kr., paremta topografijos, stratigrafijos ir tipografijos duomenimis.

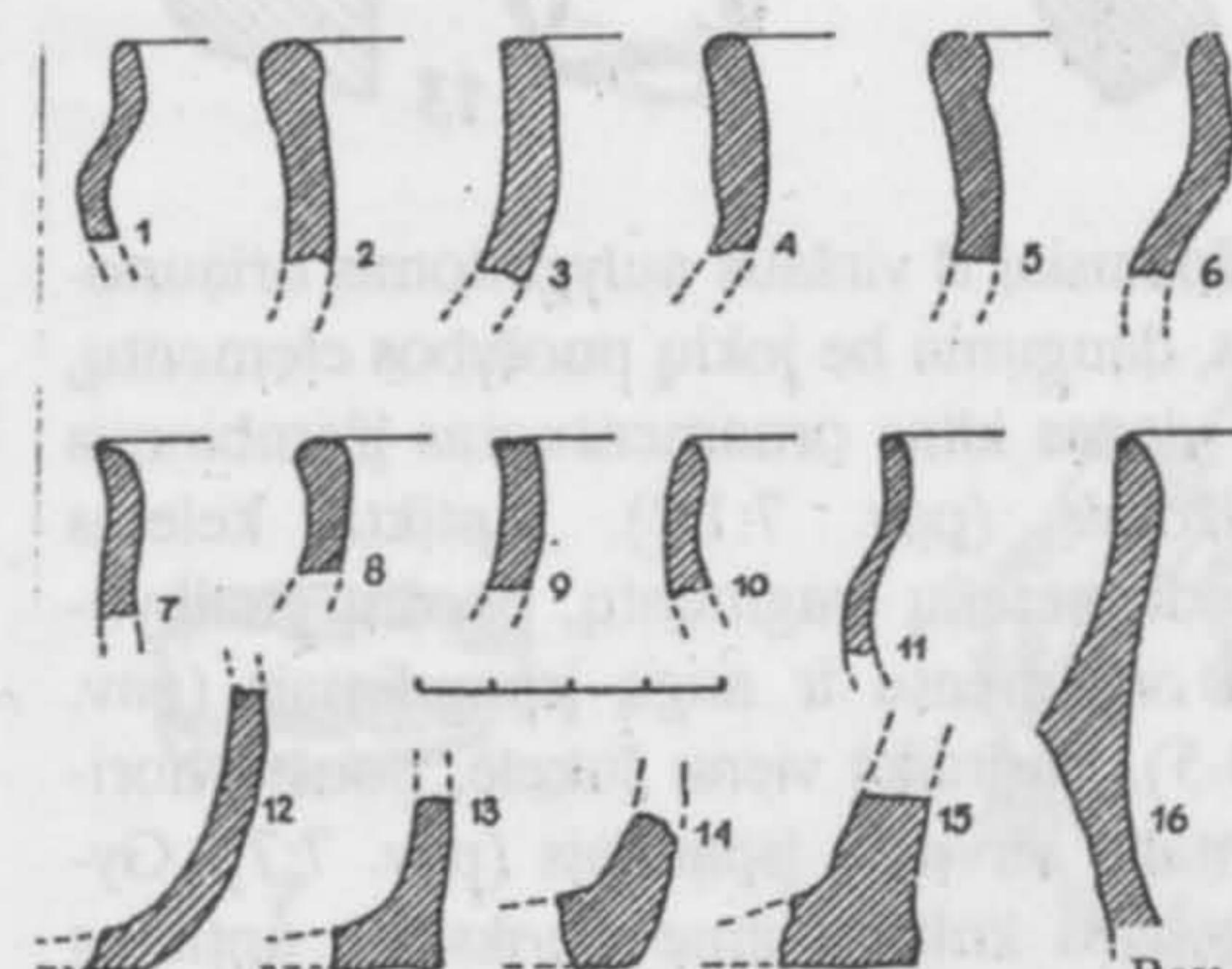
Gyvenvietės kultūriname sluoksnyje ir suartoje žemėje surinkta apie 6000 puodų šukų, tačiau jos labai smulkios, sunykusios, apzulintu arba aptrupėjusi paviršiumi. Neolito kultūrinio sluoksnio žemutinėje (nepažeistoj) dalyje surasta dvejopos keramikos, besiskiriančios molio masės sudėtimi ir paviršiaus apdaila. Pirmosios grupės puodų molio masėje būta stambų kvarcito ir granito priemaišų, retkarčiais išsimušančių į paviršių. Pasitaikė keletas šukų su grūsto granito ir kapotų augalų priemaišomis. Šukų paviršius lygus arba iš vidaus ir išorės neryškiai, įvairiomis kryptimis brūkšniuotas - braukta greičiausiai žolės gniūžtėmis. Šukės rusvos, gelsvos ir pilkos spalvos, 0,4-1,2 cm, dažniau 0,6-0,8 cm storio.

Antrosios grupės puodų šukės tvirtos, glotniu blizgančiu arba tik išorinėje pusėje brūkšniuotu paviršiumi. Brūkšniavimas vertikalus arba kiek įstrižas, ryškus, iibrēžimai lygiagretūs (pav. 2) - braukta šukų pavidalo įrankiu. Brūkšniuota tik vidinė puodo dalis. Galbūt šis brūkšniavimas buvo jau ne techninė priemonė, bet puošbos elementas. Antrosios grupės puodų molio masėje būta smėlio priemaišų, stambesnių granito trupinių beveik nepasitaikė. Šukės rusvos ir tamsiai pilkos, rečiau - gelsvos spalvos. Puodų sienelių storis 0,6-0,8 cm.

Iš išlikusių puodų briaunų (pav. 3:1-11, 16) ir dugnelių šukų (pav. 3:12-15) galima spręsti, jog gyvenvietėje būta nedidelių profiliuotų puodynėlių S pavidalo kakleliais (pav. 3:1, 6, 11) ir 8-9cm skersmens angomis bei stambesnių puodų ir taurių (pav. 3:2-5, 8, 9, 16) 18-20 cm skersmens angomis. Buvo ir nedidelių dubenėlių C pavidalo kakleliais (pav. 3:10). Visi puodai plokščiadugniai, 5-8 cm skersmens dugneliais. Ką nors daugiau pasakyti apie puodų tipus

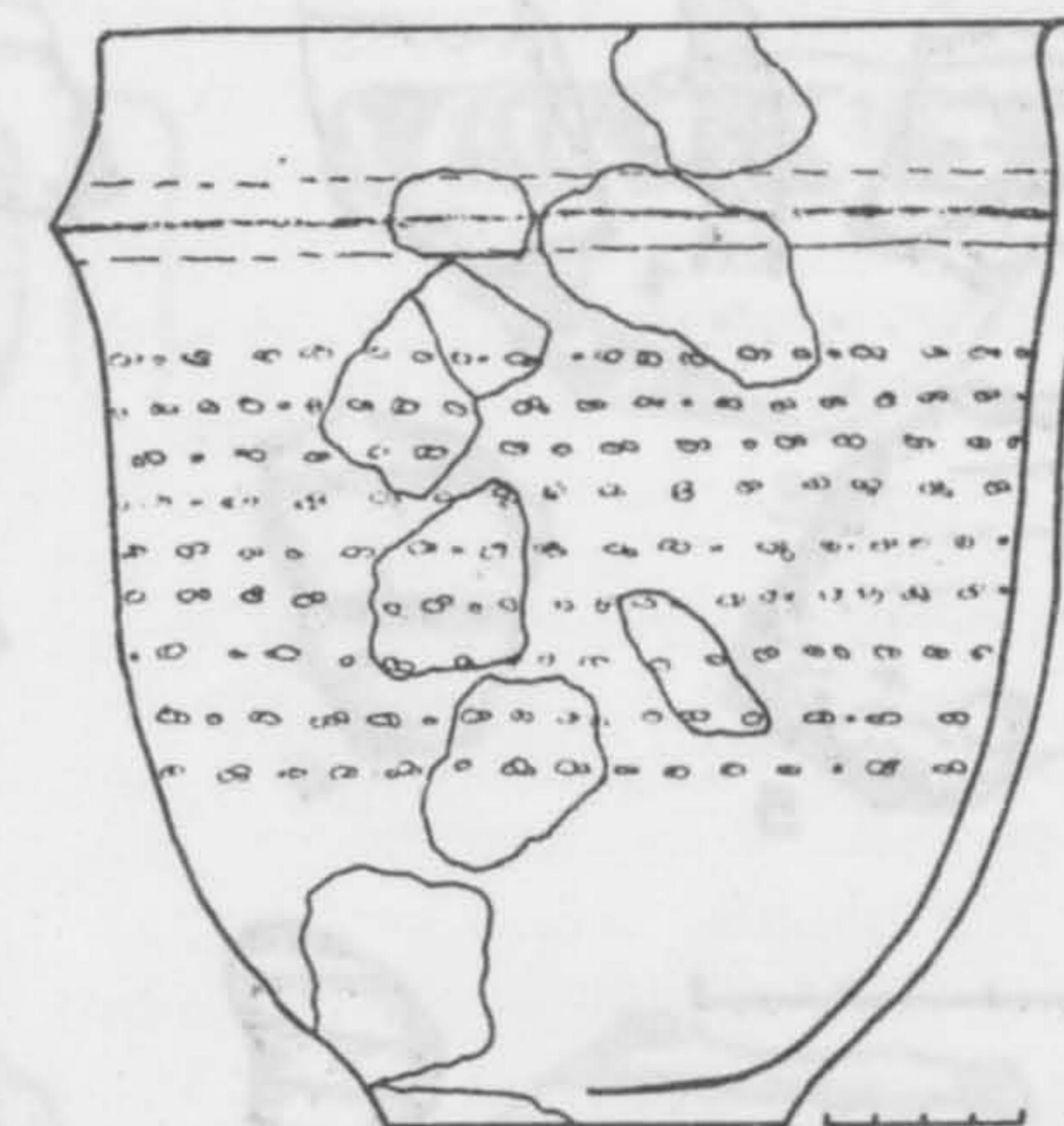
Pav. 2.

Pav. 3.

sunku, nes šukės labai smulkios ir nesutampačios. Daugmaž tiksliau pavyko atkurti tik vieną taurę (pav. 4). Taurės angos skersmuo 20 cm, dugnelio - 8 cm. Kaklelis silpnai profiliuotas, S pavidalo, sienelės 0,7-1 cm storio, išorinis paviršius glaistytas, molio masėje matyti grūsto granito ir kvarcito priemaišų. Taurės vidurinė dalis puošta horizontaliomis netaisyklingų dvigubų ir trigubų duobučių eilėmis, išdėstyтомis 1 cm tarpais. Petelių srityje prilipdytas 1-1,3 cm ploto trikampio pjūvio rumbas.

Labiausiai paplitęs puodų puošbos elementas - horizontalių virvučių išpaudai

Pav. 4.

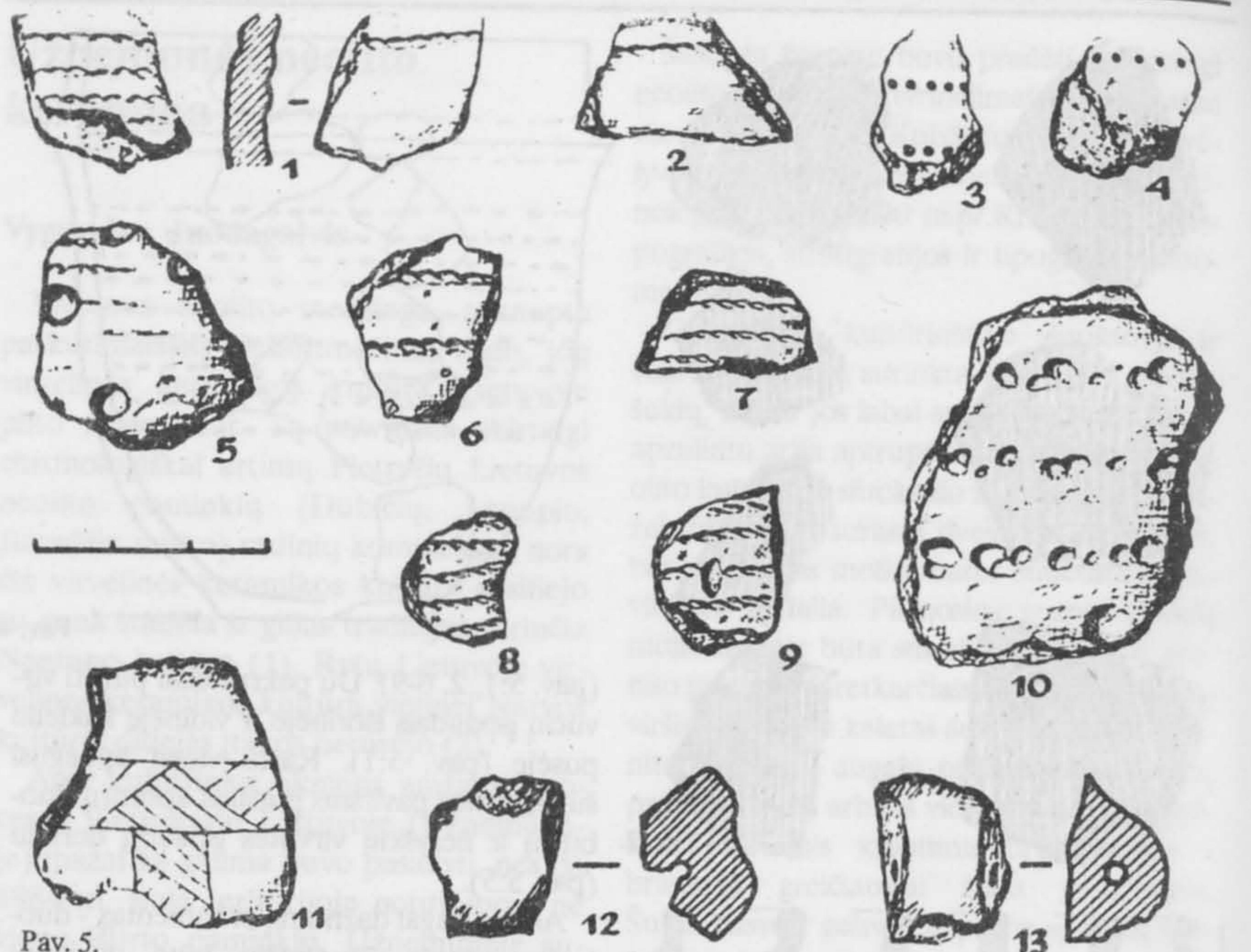
(pav. 5:1, 2, 6-9). Du pakraštėliai puošti virvučių išpaudais išorinėje ir vidinėje kaklelio pusėje (pav. 5:1). Rasta viena apdegusi šukė, kurios paviršius puoštas apskritų duobučių ir neryškių virvutės išpaudų deriniu (pav. 5:5).

Antras pagal dažnumą ornamentas - duobučių eilutės. Duobučių būta dvejopų: smulkiai, taisyklingi (pav. 5:10).

Išskiria viena šukė puodo, puošto negliais, bet ryškiais plonais iibrēžimais, sukomponuotais į vertikalų ir horizontalų stulpelius (pav. 5:11). Šukės paviršius glotnus, blizgantis, molio masėje smėlio priemaišos. Dar pasitaikė kelios labai sunykusios šukės su vos įžiūrimu eglutės motyvu, tačiau dauguma gyvenvietėje puodų šukų buvo be jokių puošbos elementų.

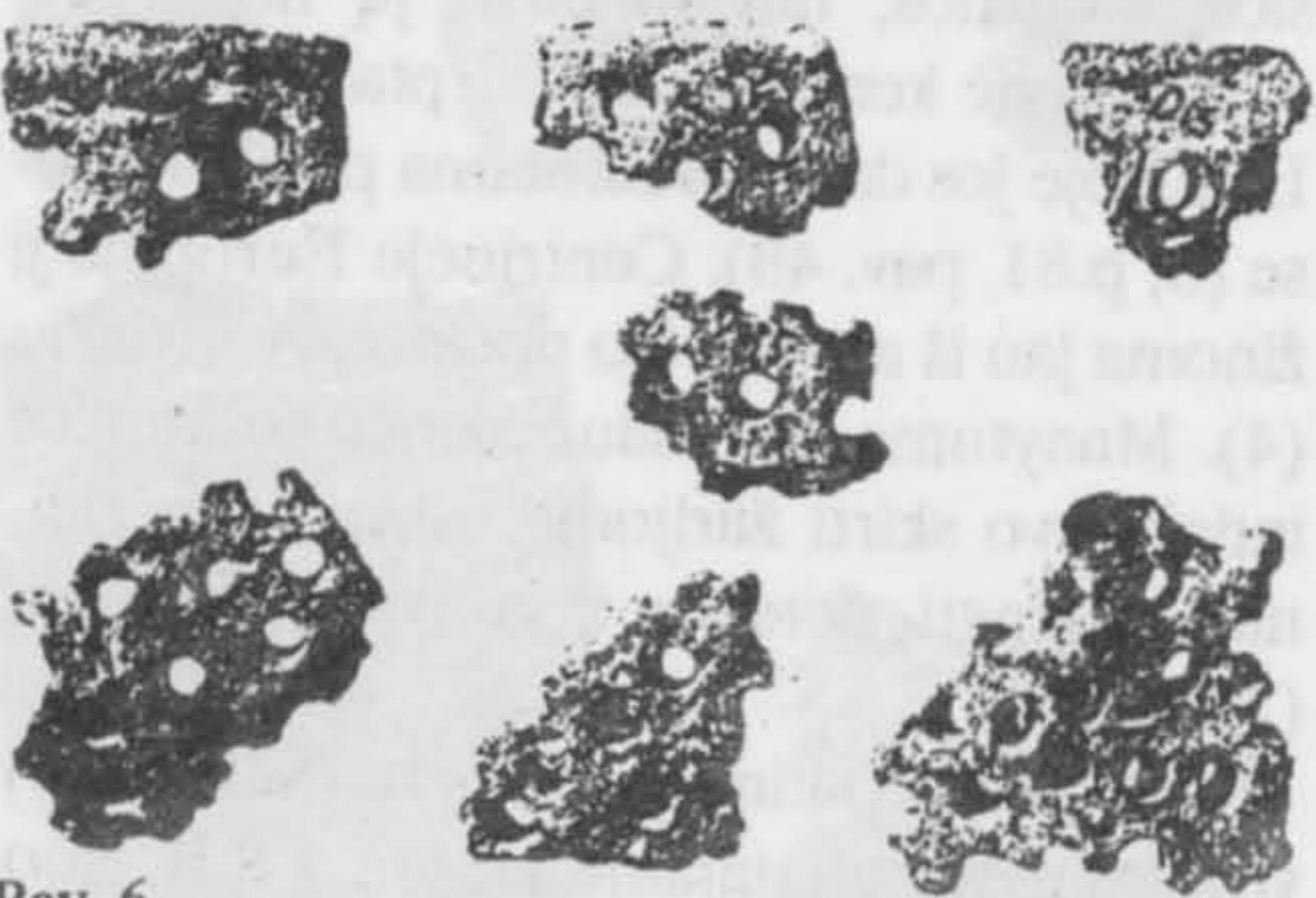
Į atskirą grupę išskiria kiaurasienės keramikos šukės (pav. 6). Visos jos apdegusios, smulkios, tad sulipdyti jų nepavyko. Kiaurasienė keramika yra tarptautinis tipas. Lietuvoje jos dažniau randama piliakalniuose (3, p.81, pav. 48). Centrinėje Europoje ji žinoma jau iš ankstyvojo neolito gyvenviečių (4). Manyume, jog kiaurasienės keramikos indai buvo skirti žarijoms laikyti arba židiniui uždengti, nors yra ir kitokių nuomonų (3, p.81).

Gedupio neolitinė gyvenvietė (Šakių raj.) yra Šešupės dešiniajame krante, į Š.R. nuo jos dešiniojo intako Gedupio (Gedupėlio)

Pav. 5.

žiočių. Kultūrinis sluoksnis slūgsojo smėlyje, po ariama dirva, tad keramika čia taip pat gan prastai išsilaičė. Kultūriname sluoksnyje surinkta virš 600 keramikos fragmentų, neskaičiuojant šukelių, mažesnių nei 0,5 cm. Molio masė liesinta stambokomis kvarcito ir granito priemaišomis, šukui paviršius lygus arba neryškiai, įvairiomis kryptimis brūkšniuotas (pav. 7:6). Puodų sienelių storis svyravo nuo 0,4 iki 1,1 cm, tačiau daugiausiai aptikta 0,6-0,7 cm storio puodų šukui. Išlikę puodų pakraštėliai S ir I formų,

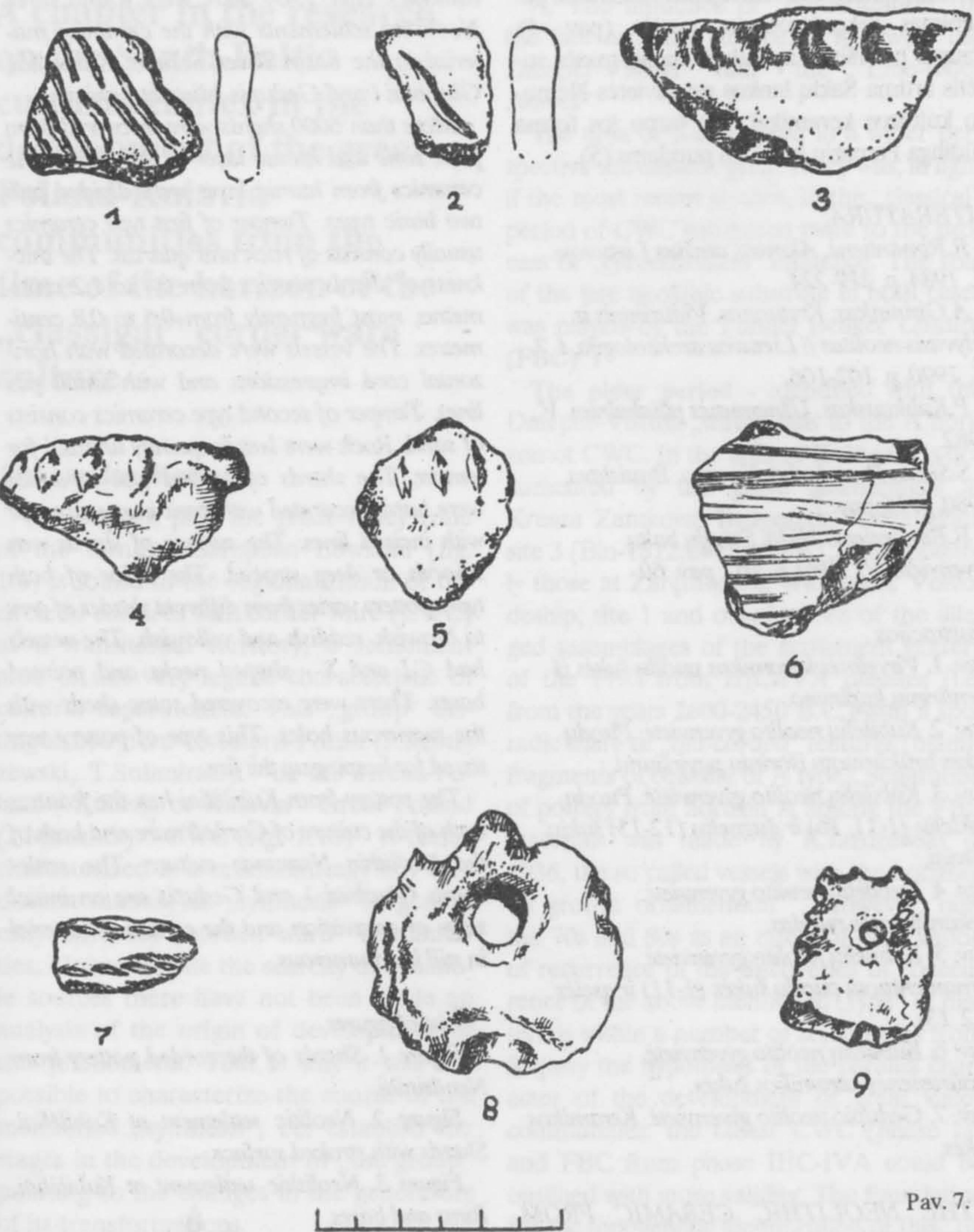

Pav. 6.

dažniausiai iš viršaus nulygintomis briaunomis, dauguma be jokių puošybos elementų, tik vienas kitas ornamentuotas įžambiomis įraižomis (pav. 7:1,2). Aptikta keletas puodų petelių fragmentų, puoštų gnaibytiniu ornamentu ir nagų įspaudimais (pav. 7:3-5). Pasitaikė viena šukelė, puošta horizontalių virvučių įspaudais (pav. 7:7). Gyvenvietės kultūriname sluoksnyje aptiktos keramikos fragmentai labai smulkūs ir nesutampantys, tad puodų formų nustatyti nepavyko. Iš kelių duggelių šukelių aišku, jog puodai buvo plokščiadugniai.

Pagal molio masės sudėtį ir puodų paviršiaus apdailą (ne ornamentiką), Gedupio gyvenvietės medžiaga artima Kubilėlių vėlyvojo neolito gyvenvietės pirmos grupės keramikai. Be to, kaip ir Kubilėliuose, čia buvo surasta keletas kiaurasienės keramikos šukui (pav. 7:8,9).

Gluobių kaimo apylinkėse (Šakių raj.) buvo aptiktos 6 akmenų amžiaus titnaginių dirbinių radimvietės. Gluobių 1-oje gyven-

Pav. 7.

vietėje išliko apnaikintas kultūrinis sluoksnis, kuriame, be gausių titnago radinių, aptikta ir keliolika keramikos fragmentų. Puodų šukelių labai trapios ir smulkios, 1-2 cm skersmens, jų tarpe viena smulkiai badytu paviršiumi. Puodų šukui molio masėje vyrauja mineralinės priemaišos, tačiau būta ir augalinių.

Gluobių ir Gedupio gyvenvietės dar tik pradėtos tyrinėti, tad medžiagos platesnėms išva-

doms dar nepakanka. Kubilėlių gyvenvietės keramika pereinamojo iš Nemuno kultūros į virvelinės keramikos kultūrą laikotarpio. Tai galima spręsti tiek iš ornamentų, tiek iš molio masės sudėties. Nemuno kultūros palikimu reikėtų laikyti duobučių ornamentus ir stambias kvarcito bei augalines priemaišas. Virvutės įspaudais puošti ir pirmos, ir antros grupės puodai. Virvelinės ir Nemuno

kultūros keramikos susiliejimas ryškiausiai pa-
stebimas rekonstruotoje taurėje (pav. 4).
Taurės paviršiaus apdaila ir molio masės su-
dėtis artima Šakių lankos gyvenvietės Nemuno
kultūros keramikai, tuo tarpu jos forma
būdinga Pamarių kultūros puodams (5).

LITERATŪRA

1. R.Rimantienė. *Akmens amžius Lietuvoje*. V., 1984, p. 219-224.
2. A.Girininkas. *Kretuonas. Vidurinysis ir vėlyvasis neolitas // Lietuvos archeologija*, t. 7. V., 1990, p. 102-106.
3. P.Kulikauskas. *Užnemunės piliakalniai*. V., 1982.
4. S.Siška. *Praveke hrnčiarstvo*. Bratislava, 1980, p. 16, pav. 7.
5. R.Rimantienė. *Nida. Senijų baltų gyvenvietė*. V., 1989, p. 107, pav. 60.

Illustracijos

- Pav. 1. Virvelinės keramikos puodų šukės iš Nendriniai kapinyno.
 Pav. 2. Kubilėlių neolito gyvenvietė. Puodų šukės brūkšniuotu išoriniu paviršiumi.
 Pav. 3. Kubilėlių neolito gyvenvietė. Puodų kaklelių (1-11, 16) ir dugnelių (12-15) šukės pjūviai.
 Pav. 4. Kubilėlių neolito gyvenvietė. Rekonstruotas puodas.
 Pav. 5. Kubilėlių neolito gyvenvietė. Ornamentuotų puodų šukės (1-11) ir qselei (12, 13).
 Pav. 6. Kubilėlių neolito gyvenvietė. Kiaurasienės keramikos šukės.
 Pav. 7. Gedupio neolito gyvenvietė. Keramikos šukės.

THE NEOLITHIC CERAMIC FROM SOUTHWESTERN LITHUANIA (UŽNEMUNĖ)

Vygandas Juodagalvis
 SUMMARY

Until the 1980s there was not one excavated Neolithic settlement in the southwestern Lithuania (Užnemunė). A few sherds of Neolithic ceramics were found by chance at Nendriniai (district Marijampolė) and Laumėnai (district

Kaunas). After 1984 there were found three Neolithic settlements with the ceramics material in the basin River Šešupė: Kubilėliai, Gluobiai 1 and Gedupis (district Šakiai).

More than 6000 sherds were recovered from plow zone and humic layer at Kubilėliai. The ceramics from humic layer were divided into two basic types. Temper of first type ceramics usually consists of rock and quartzite. The thickness of sherds varies from 0,4 to 1,2 centimetres, most frequently from 0,6 to 0,8 centimetres. The vessels were decorated with horizontal cord impressions and with small pits lines. Temper of second type ceramics consists of sand. Rock were less frequently utilized for temper. The sherds of second type ceramics were hard, decorated with cord impressions or with incised lines. The surface of sherds was smooth or deep stroked. The color of both types pottery varies from different shades of grey to brownish, reddish and yellowish. The vessels had C,I and S - shaped necks and pointed bases. There were recovered some sheds with the numerous holes. This type of pottery was used for keeping up the fire.

The pottery from Kubilėliai has the features both of the culture of Corded ware and both of the Neolithic Nemunas culture. The settlements Gluobiai 1 and Gedupis are on initial stage of excavation and the ceramics material is still less numerous.

List of figures

- Figure 1. Sherds of the corded pottery from Nendriniai.
 Figure 2. Neolithic settlement at Kubilėliai. Sherds with stroked surface.
 Figure 3. Neolithic settlement at Kubilėliai. Rims and bases.
 Figure 4. Neolithic settlement at Kubilėliai. the reconstruction of vessel.
 Figure 5. Neolithic settlement at Kubilėliai. Decorated rims, sherds and lugs.
 Figure 6. Neolithic settlement at Kubilėliai. Pottery with the numerous holes.
 Figure 7. Neolithic settlement near river Gedupis. Rims and sherds.

A chapter in the research on the South-Baltic cultural context in the development of the great Poland-Kuiavia communities from the time of the horizon of the „classical” corder ware culture

Aleksander Koško

The eastern part the great valley zone of the Central European Lowland (fig. 1:6) is found in the regionalization of the circle of cultures with corder ware (CWC) as a transitional territory; a settlement area of not very legible characteristic of cultural separateness. This „group” distinguished here - western-Polish (J.Kostrzewski, T.Sulimirski)¹ or the Great Poland - Kuiavia or Kuiavia - Great Poland (J.Machnik)² CWC (fig. 1:10) - is hence characterized in a taxionomically not very distinct manner as „synthesis” of genetically different „corded ware” communities. However, due the scarcity of available sources there have not been made an analysis of the origin of development of this phenomena. That is why it was not possible to characterize the course of the mentioned „synthesis”, i.e. establish the stages in the development of „the group” pointing to the changes in the generators of its transformations.

The stimulus for writing this essay were the results of the most recent studies on the late neolithic culture of Kuiavia. One of their effects is the possibility of undertaking studies on the concretization of the above outlined picture of the eastern great valley CWC. In this work we shall focus mainly on the selected southern-Baltic context of conditions of its development.

A. The influence of „cordedization” of the late neolithic culture of Kujawy - the Dnieper-Vistula and the Elbe-Oder „waves”

The area of Kuiavia and in a wider perspective the eastern-great valley was, in light if the most recent studies, in the „classical” period of CWC submitted twice to the process of „cordedization” influence. The role of the late neolithic substrate in both cases was played by the Funnel Beaker Culture (FBC)³.

The older period - identified with the Dnieper-Vistula „wave” falls to the A horizon of CWC. In the area of Kuiavia it is documented by the grave assemblages at Krusza Zamkova, Bydgoszcz Voivodeship, site 3 (Bln-1812:2445±70 B.C.) and possibly those at Zarębowo, Włocławek Voivodeship, site 1 and observations of the alleged assemblages of the settlement pottery of the FBC from III-C-IVA phases (i.e. from the years 2600-2450 B.C.) with a sporadic share of „old-corded” features (mainly fragments of beakers of A type). Separation of pottery from horizon A among the FBC materials was made by K.Jaźdżewski in 1936, the so called vessels with the horizontal groove ornamentation⁴. However, only the 70s and 80s as an effect of observation of recurrence of the discoveries of cooccurrence of the above mentioned „type” of materials within a number of settlements from Kujawy the hypothesis of the parallel character of the development of great valley communities: the oldest CWC (phase Ia) and FBC from phase III-C-IVA could be outlined with more validity. The foundation for the topogenetic identification of this „oldest CWC” is provided by the analysis of the grave in Krusza Zamkowa. As its result it could be said that „the community which is represented by the studied burial had a very extremely complex origin combining many cultural traditions of the area between the Dnieper and the Vistula rivers”. This conclusion is authenticated in the analysis of chronologically, and probably gene-